

ISSN:2181-0427 ISSN:2181-1458

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ИЛМИЙ АХБОРОТНОМАСИ**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК НАМАНГАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

2021 йил 7-сон

Бакаева Муҳаббат Кайюмовна

Преподаватель кафедры Английской литературы Бухарского государственного университета

Аннотация. Статья посвящена изучению отражения натурализма в романе Теодора Драйзера «Американская трагедия». В мировой литературе нет единого подхода к натуралистическим художественным произведениям. Автор статьи пытается освящать эту проблему на основе своих научных исследований.

Ключевые слова: натурализм, критический реализм, романтизм, протагонист, идея произведения, образ, американская литература

Кириш. Жаҳон адабиётшунослигида натурализм адабий оқим сифатида XIX аср охирида Францияда яралгани ва ривожланганлиги ҳамда унинг асосчиси Француз ёзувчиси Эмиль Золя эканлиги тан олинган. Америка адабиётида эса натурализм дастлаб Франк Норрис ижодида намён бўлди. Америка адабий танқидчилари Ричард Руланд ва Малколм Бредбериларнинг таъкидлашларича, Норрис Францияда санъат ва адабиётдан таълим олган ва у ердан Эмиль Золя ижодидан таъсирланиб қайтгач, АҚШнинг Калифорния университетига ишлай бошлаган. У ўзи билан Эмиль Золянинг қатор асарларини олиб келган ва унинг натурализмнинг АҚШда ёйилишига замин яратган.[9,230]

Бу ўринда эслатиб ўтиш жоизки, натурализм Европада тарқалишни бошлаганига бир ярим аср бўлса-да унга нисбатан муносабатда яқдиллик мавжуд эмас. Буни Теодор Драйзер асарлари мисолида ҳам кузатиш мумкин. Драйзернинг ижоди кенг қамровли бўлиб, баъзилар унинг ишлари танқидий реализм адабий оқимига тегишли дейишса[2,292], бошқалар унинг ижодини натурализмга алоқадор деб ҳисоблашади.[3, 46] Баъзи манбаларда эса реализм ва натурализм бир оқимнинг ўзи, ёки “натурализм”ни “кучайтирилган реализм” деб ҳисоблашади.[13] Ушбу ёндашувларга муносабатимизни Теодор Драйзернинг “Америка фожиаси” романи мисолида ёритишга ҳаракат қиламиз.

Асосий қисм. “Америка фожиаси” биринчи жаҳон урушидан сўнг 1925 йилда нашр этилган икки жилдли роман бўлиб, бу асар Драйзер ижодининг энг юқори ютуғи ва америка адабиётининг XX асрдаги энг яхши асарларидан бири ҳисобланади. “Америка фожиаси” воқеликни кенг қамраб олиши, кўтаришга гоё ва танқидий фикрларнинг чуқурлиги, бадиий маҳоратнинг юксаклиги билан жаҳон прогрессив адабиётининг энг яхши реалистик асарлари қаторидан жой олди.” (1, 310)

Асарнинг протагонисти (бош қаҳрамони) Клайд Гриффитс – ўз давридаги америкалик ёшларнинг типик вакили. Теодор Драйзер Гриффитс фожиаси воситасида ўзи яшаган жамиятдаги даҳшатли воқеаларни, ноҳақликларни, уларнинг инсон онгига, табиатига, ҳатти-ҳаракатига таъсирини кузатади, тасвирлайди ва аёвсиз танқид қилади. Мана шу кучли танқид туфайли кўпгина рус ва ўзбек адабиётшунослари ушбу романни танқидий реализм ижодий методи ва адабий оқимига тегишли деб ҳисоблайдилар.

Драйзернинг ватандошлари – америкалик адабиётшуносларнинг аксарияти эса “Америка фожиаси”ни натурализмнинг ёрқин ифодаси сифатида эътироф этадилар. Жумладан, Ричард Руланд, Малколм Бредбери, Катрин ВанСпанскерин асарларида ушбу асарга натурализм намунаси сифатида ёндашилган.

Фикрлардаги бу турли-туманликнинг асосий сабаби фақатгина шу асарнинг ўзи билан эмас, балки натурализмга бўлган муносабат билан ҳам боғлиқ.

Ўзбекистон миллий энциклопедиясида натурализм ҳақида ёзилган маълумотдан: “Натурализм – 19-асрнинг охириги чорагида Европа ва АҚШ адабиёти ва санъатида юзага келган оқим ва ижодий метод; реал борлиқни объектив, аниқ ва ҳиссиз акс эттиришга интилган.

... Адабиётда Натурализм инсон характериини илмий (экспериментал) ўрганишни мақсад қилиб қўйди. Натурализм дастлаб Францияда пайдо бўлди. Француз адиби ўзининг “Эспериментал роман” (1880), “Натуралист романчилар”, “Театрда натурализм”, “Драматургларимиз” (1881) асарларида

Натурализмни ижодий метод сифатида асослаб берган...” (11, 105)

Ўзбек адабиётшунослигида натурализмга нисбатан аниқ муносабат ва бу борада ёзилган ишлар деярли мавжуд эмас. Адабиётшуносликка оид баъзи асарларда натурализм ҳақида қисқагина маълумот берилали. Мисол учун, Умнат Тўйчиевнинг 21-асрда нашр этилган “Ўзбек адабиётида бадиийлик” монографиясида, гарчи бошқа адабий методлар ҳақида анчагина кенг маълумот берилган бўлса-да, натурализм ҳақида “Дунёда “символизм”, “натурализм”, “модернизм” деган ижодий методлар ҳам бор” – деб бир гап билан эслатиб ўтилган. (12, 350)

1979 йилда нашр қилинган “Адабиётшуносликка кириш” китобида натурализм ҳақида қисқача қуйидагича маълумот берилган:

“Натурализм” оқими мумкин қадар мукамал реализмга эришишга бўлган ингилишлар натижасида вужудга келган. Аммо бу оқим вакилла-рининг асарларидаги ортиқча тафсилотлар, икир-чикирлар гоҳо эстетика ва этика даражасидан чиқиб кетади ва китобхонни ёки томошабинни асосий образлар, ғоялар, маънавий муаммолардан чалғитади. Француз ёзувчиси Эмиль Золянинг “Тереза Ракен”, “Ижод” романларида, Мопассаннинг баъзи ҳикояларида шу ҳолни кўриш мумкин. Аммо натурализм оқими вакиллари кўпчилиқ асарларида ҳаётнинг чинакам реалистик картиналарини яратдилар.” (10, 218)

Кўриниб турибдики, ўзбек адабиётшунослигида натурализм ижодий методи ва адабий оқими етарлича эътибор қозонмаган.

Бу ўринда савол туғилади: нима учун бир асарнинг ўзини, жумладан “Америка фожиаси”ни, рус адабиётшунослари (улар таъсирида ўзбек адабиётшунослари ҳам) танқидий реализмга, америка адабий танқидчилари эса натурализмга алоқадор деб ҳисоблашади. Фикримизча, бунинг сабаби шундаки, танқидий реализмда ҳам, натурализмда ҳам жамиятдаги ҳодисалар, атроф-муҳитда содир бўладиган воқеалар қаттиқ танқид қилинади. Танқидий реализм ҳам, натурализм ҳам аслида реализмнинг кўринишларидир. Фақат америкалик олимлар натуралистик асарлардаги протогонистлар, яъни бош қаҳрамонлар, инсон табиатига объектив ва чуқурроқ тавсиф беришга ҳаракат қилишади. Уларнинг фикрича, натуралистик асарларда инсон ўз ирода кучига эга бўлмаган, жамият ва табиат, биологик жараёнлар таъсиридаги бир нотавон жонзотдир. У- ўз тараққиёт қонуниятларига эга бўлган табиатнинг бир заррасидир. Буни Теодор Драйвернинг “Америка фожиаси” романи мисолида кўриб чиқишга ҳаракат қиламиз.

Теодор Драйзернинг “Америка фожиаси” романида яратган Клайд образи унинг “Бахтиқаро Керри” (“Sister Carrie”) асаридаги Керри ёки “Даҳо” (The “Genius”) романидаги Вигла образларига сира ўхшамайди. Клайд қандайдир қудратли кучга ёки иқтидорга эга бўлмаган оддий бир инсон. Унинг фожиасига сабаб бўлган асосий омил – унинг иродасизлиги.

У атроф-муҳит таъсирига ҳам, ўзининг биологик хусусиятларидан бўлган ҳирсга ҳам қарши туrolмайди. Ўзи камбағал оиладан бўлса-да, унинг бошқаларга бўлган муносабати уларнинг бойлиги, жамиятдаги ўрни, дабдабали тураржойига қараб белгиланади. Ҳатто севгилиси Робертани ҳам у бой оиладан бўлмаганлиги туфайли рад этади. Қўйидаги мисолда унинг Робертанинг ота-онаси яшайдиган жойларни кўргандаги ҳолати, ички таассуротларини кузатиш мумкин:

“... For what a house, to be sure! So lonely and bare, even in this bright, spring weather! The decayed and sagging roof. The broken chimney to the north—rough lumps of cemented field stones lying at its base; the sagging and semi-toppling chimney to the south, sustained in place by a log chain. The unkempt path from the road below, which slowly he ascended! He was not a little dejected by the broken and displaced stones which served as steps before the front door. And the unpainted dilapidated out-buildings, all the more dreary because of these others.”

“...Шу ҳам уй бўлди-ю! Ҳатто мана шундай серқуёш баҳор кунинда ҳам етимча ек сўппайиб, шип-шийдам ҳолича турибди. Томлари чириб, чўкиб кетган. Бир мўрисининг қувури қулаб тушган, тагида гишт парчалари уюлиб ётибди; иккинчиси ҳам қулай-қулай деяпти-ю, тирговуч кучи билан зўрга турибди. Ҳозир юқорига кўтарилиб бораётган, манави бошдан-охир ажриқ босиб кетган ифлос йўлкани айтмайсизми! Кираверишга, эшик бўсағасига зинапоя ўрнида ётқизилган қийшиқ-қингир синиқ тошларни кўриб, Клайднинг энсаси қотиб кетди.”(5, 16)

Аслида Клайд бу воқеадан, яъни Роберта ота-онасининг ҳовлисини кўрганидан анча олдин бу қиздан, камбағаллиги туфайли, кўнгли совиб, гўзал ва бой қиз Сондрага томон оғаётган эди. Бу кўримсиз жойларни кўргандан кейин эса унинг қарори янада қатъийлашади. Бу ўринда Клайднинг бойликка ўчлиги, ўзи яшаётган жамиятда қандай қилиб бўлса ҳам юқори поғонага эришишга ингилиши тасвирланган.

Қўйида эса унинг биологик ҳисларини тизгинлай олмаслиги кўрсатилган:

“So, by virtue of such mental prestidigitation and tergiversation, inspired and animated as it was by his desire for Sondra, his inability to face the facts in connection with Roberta, he achieved the much-coveted privilege of again seeing her, over one week-end at least, and in such a setting as never before in his life had he been privileged to witness.”

“У Сондрага нисбатан қўзғалган ҳирсини тизгинлай олмас, гап Робертага келиб тақалганда эса ҳақиқатга тик қараёлмас, шу йўсинда ўзини ўзи алдар ва ўзига ўзи чап берарди; натижада у ўзи орзиқиб кутган Сондра висолига ҳам етишди, бунинг устига у шундай бир ҳолатда етишдики, бунинг етти уҳлаб тушида ҳам кўрмаган эди.” (5, 43)

Шу тарзда бу икки омил, яъни Клайднинг ўзи яшаган жамиятдаги қонуниятларга тамоман берилган, бойликка ўч инсонлиги ва унинг чиройли қизларга нисбатан ҳирси унинг умри электр курсида тугашига олиб келади.

Акс ҳолда фабрика хўжайинларидан бири - Амакиваччаси Гилбертнинг йўриқларига амал қилган ва муаммоларга дуч келмаган бўлар эди. Амакиваччаси уни фабрикада

бошлиқлар ўз қўл остида ишлаган қизлар билан муносабатда бўлиши таъқиқланганлигидан хабардор қилган эди. Клайд шу кўрсатмаларга амал қилганида, Робертани севиб қолмаганида ва уни ҳомиладор қилиб қўймаганида ўзи орзу қилган кунларга эришиши мумкин эди. Аслида Клайднинг Робертага муҳаббатини севги деб аташ мумкинмикан? Шундай бўлганда, у бой ва гўзал Сондрани кўриб, унга кўнги қўймаган бўлар эди.

Асарда Клайд Гриффитснинг ўта худбинлиги - унинг ўзи яшаган жамиятдаги қонун-қоидаларнинг, инсонга нисбатан муносабатнинг натижаси эканлиги кўрсатилади, яъни инсонни фақат унинг оиласи эмас, балки жамият, ижтимоий муносабатлар ҳам тарбиялаши тасвирланади. Мана шу атроф-муҳит таъсири ва Клайднинг иродасизлиги охир-оқибатда уни ўлим электр курсисига етаклайди.

Хулоса. Теодор Драйзернинг “Америка фожиаси” романи ўз даврида кенг тарқалган натурализм ижодий методининг ёрқин намунасидир. Унда натурализмга адабий оқимига хос бўлган воқеа-ҳодисаларни ҳаққоний инъикос этиш, уларга танқидий ёндашиш, шу билан биргаликда, бош қаҳрамоннинг табиат ва жамият таъсири олдида тамоман оживлигини тасвирлаш кузатилади. Аслида, фикримизча, натурализм ҳам реализмнинг бир кўриниши бўлиб, уни пессимистик реализм ёки натуралистик реализм деб атаса ҳам бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Азизов Қ., Қаюмов О. Чет эл адабиёти тарихи - Тошкент: Ўқитувчи, 1987. – 325 б.
2. Богословский В.Н., Гражданская З.Т. Зарубежная литература XX века. – Москва: Просвещение, 1979. – 351 с. ;
3. Bronkavich T. Dreiser and his contemporaries. – USA: New York Publishing House, 2000. .
4. Гражданская З.Т. Зарубежная литература XX века – Москва: Просвещение, 1973. – 750 с.
5. Драйзер Теодор. Америка фожиаси: роман. Иккинчи қисм. Русчадан Ўқтам Усмонов таржимаси. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – 688 б.
- 6 Засурский Я.Н. Американская литература XX века. – Москва: Издательство Московского университета, 1984. – 502 с.
7. Kathryn VanSpankeren. Outline of American Literature. – USA, 1994. – 125 p.
8. Menken G. Theodore Dreiser. The Critical Reception. – New York, 1972. – 712.
9. Ruland R. and Bradbury M. From Naturalism to Postmodernism. – USA: Penguin Books, 1992. – 457 p.
10. Шукуров Н., Ҳотамов Н., Холматов Ш., Маҳмудов М. Адабиётшуносликка кириш. – Тошкент: Ўқитувчи, 1979. – 232 б.
11. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат нашриёти. Н ҳарфи. -2017, Б.104-105
12. Тўйчиев У. Ўзбек адабиётида бадиийлик. –Тошкент: Янги аср авлоди, 2011, -508 б.
- 13.. <http://xroads.virginia.edu/-Hyper/Realism/chap01/html>

63	Til va tafakkur. Xamidova S. N	343
64	The importance of similarities and differences in the types of synonyms in translation Sharipova A.A	347
65	Chet tilini o'qitish jarayonida kasbga yo'naltirish muammosi. Mansurova G.M, Eshmurodov U.X	355
66	Translation and translation studies in Uzbekistan Makhmudova G.D	359
67	Кўп маъноли сўз маъносининг шаклланишига тил системасининг таъсири Худайбердиева Л.С	363
68	Новербал нутқда кинесика ва тана тили ҳақида Эргашева Н. Н	368
69	Прецедент бирликлар ва уларнинг таснифи Ахмаджонов Н.З	372
70	Обучение студентов-медиков анализу и переводу клинической терминологии Рахматуллаева Ф.З	377
71	Роль латинизмов в современной науке Минаварова Г.М	382
72	Теодор драйзернинг "Америка фожиаси" романида натурализм инъикоси Бакаева М.К.....	386
73	Ўзбек тилида шахс социал белгиларини ифодаловчи лингвистик воситалар Ҳасанова Д.О.....	391
74	Modernizm tarixi va rivojlanish bosqichlari. Fayziyeva K.A, Xalilova D. J	394
75	Образли топонимларнинг ясалиш тамойиллари ва қонуниятлари Қурбонов Н. Б	397
76	Тема востока в творчестве Александра Сергеевича Пушкина Чжен Е.В	403
77	Сукут – нутқий алоқа компоненти Юлдашева Д.Н	407
78	Навоий - Тилшунос Мадраҳимов И.С	414